

УДК 316.4

Р. Ю. БОРТЕЙЧУК

УПРАВЛІНСЬКІ СОЦІАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ

Проаналізовано змістовну характеристику соціальних трансформацій крізь призму еволюції сучасних стратегій управління, а також тенденції змін вектора державно-управлінської взаємодії і напрямків суспільного розвитку.

In the article it is analyzed main description in content of social transformations through the prism of evolution of modern strategies of management, and also tendencies of changes to the vector of state-administrative co-operation and directions of social development.

Соціальні трансформації, які бурхливо розвиваються протягом останніх десятиріч, викликають суттєві зміни в діяльності традиційних політико-управлінських інституцій, зокрема щодо їхньої сталості, визначення нових векторів і пріоритетів стратегій суспільного розвитку, що викликає необхідність розроблення новітньої парадигми управління в контексті сучасних інноваційних процесів.

Різноманітні аспекти проблеми сучасних соціальних трансформацій та аналіз стратегій розвитку сучасних державно-управлінських інституцій є предметом уваги різних науковців – О. Берданова, В. Тергичка, В. Ромат, В. Романов, Ю. Шаров, у тому числі й зарубіжних дослідників – І. Ансофф, П. Браун, М. Еліссон, І. Катькало, Г. Клейнер, Л. Пал, Д. Стрікленд, А. Томпсон. Як правило, дослідники концентрують свою увагу на необхідності використання методології стратегічного планування в розробленні векторів політичного і соціально-економічного розвитку. Також предметом уваги є аналіз різних організаційних форм стратегічного менеджменту за сучасних умов розвитку соціальних організацій. Проте комплексного аналізу управлінських соціальних трансформацій у контексті сучасних стратегій розвитку, а також у практиці державного та політичного управління поки що не зроблено.

Як правило, предметом уваги більшості дослідників є аналіз цілей управління в умовах реалізації сучасних стратегій, взаємозв'язок елементів суб'єктної сфери, розгляд загальнометодологічних критеріїв розвитку. При цьому поза увагою залишаються питання визначення пріоритетів формулювання сучасних стратегій розвитку відповідно до соціальних трансформацій, які відбуваються протягом останніх десятиріч. Малодослідженою також залишається проблема регулювання і координації стратегічних цілей, моніторинг змін і процесів, які відбуваються в організаційних структурах.

Метою цього дослідження є визначення методологічного потенціалу сучасних стратегій розвитку в контексті управлінських трансформацій задля оптимізації політичного і державного управління.

Стратегічне управління не лише є спрямованим на далеке майбутнє, але також враховує тенденції розвитку сучасних організаційних структур, гнучкості у прийнятті управлінських рішень, спроможності системи адаптуватися до змін, виживати в умовах конкуренції, а також орієнтуватися на довгострокову перспективу.

Виходячи з того, що сьогодні надзвичайно актуальним є питання визначення перспектив і передумов формування нової парадигми управління, адекватної змінам, які відбуваються в економічній та соціально-політичній сферах суспільства, стратегічне управління варто розглядати як одну зі складових нової філософії, методології та мистецтва управління, яке допомагає оптимізувати виконання управлінських цілей, завдань, наблизити реалізацію стратегічних цілей і досягнення визначених стратегічних пріоритетів.

Відомо, що термін “стратегія” веде своє походження з військової науки, у контексті якої він означає мистецтво веденні бойових дій, але з часом він починає активно використовуватися і в інших тлумаченнях, передусім в економічній науці, при визначенні перспективних цілей розвитку підприємств і шляхів їхнього оптимального досягнення й раціоналізації діяльності організації.

У другій половині ХХ ст. починають активно розвиватися різноманітні наукові школи і підходи до визначення і застосування поняття стратегії в аспекті бізнес-процесів і планування економічного розвитку підприємств. Найбільш знайомими є підходи, які так визначають стратегію: 1) як метод встановлення довгострокових цілей організації (А. Чандлер); 2) як засіб реакції на зовнішні загрози і можливості, а також внутрішні сильні і слабкі сторони розвитку організації (М. Портер); 3) як метод визначення конкурентних цілей організації (Гарвардська школа); 4) як засіб встановлення цілей корпоративного, ділового і функціонального рівнів, а також як визначення економічних і неекономічних переваг, які організація планує надати різним зацікавленим групам (І. Ансофф, Д. Сейнер, П. Лоранж та ін.). Сучасні трактування стратегії як напрямку розвитку організації більш пов’язані з визначенням основних конкурентних переваг організації (Г. Хамель) і розгляд стратегії як певного набору дій задля досягнення визначених орієнтирів діяльності (А. Томпсон, Д. Стрікланд) [7].

З точки зору аналізу стратегічного управління як специфічного плану досягнення цілей, варто говорити про довгострокову стратегію (визначення політики розвитку) та стратегічні плани й ініціативи в конкретних поточних ситуаціях, що наближає їхній зміст до обсягу поняття адміністративного управління. Стратегію варто розглядати як визначення перспективних довгострокових цілей, загальних моделей розвитку соціальної організації; відповідно, стратегічне управління – це специфічний план дій, враховуючи аналіз ресурсів, засобів, механізмів оптимального досягнення стратегічних цілей. Зрозуміло, що всі стратегії спрямовані на досягнення успіху організації, тому, розробляючи перспективні стратегії, важливо чітко визначити складові та критерії позитивних організаційних змін.

Реалізація стратегії передбачає визначення пріоритетності вирішення поставлених завдань та їхню відповідність до обраних цілей, регулювання і координацію стратегічних цілей, моніторинг змін і процесів, які відбуваються в організаційних структурах, а також аналіз їхньої ефективності, з точки зору того,

наскільки організація спроможна реагувати й адаптуватися до змін на шляху здійснення поставлених цілей.

На наш погляд, варто більш чітко розрізняти поняття “стратегічне управління”, “стратегічне планування” і “стратегічний менеджмент”, аналізуючи процеси соціального управління й державно-управлінської взаємодії. Стратегічне планування передбачає розроблення окремих етапів на шляху реалізації стратегії, на відміну від управління, якому властиві більш загальні функції. Поняття “стратегічне управління” і “стратегічний менеджмент” часто використовуються як синоніми, але відомо, що поняття “менеджменту” має інший зміст, ніж поняття “управління”. Управління – це, передусім, загальна діяльність, спрямована на досягнення цілей структури (організації). Менеджмент, як вторинна, підпорядкована управлінню функція, більше співвідноситься з адміністративною діяльністю і спрямований на організацію структури задля досягнення загальноуправлінських цілей і оперативного управління.

У зв’язку з цим варто пригадати, що в системі бізнес-управління активно використовується поняття “стратегії альтернативності”, що передбачає різноманітність варіантів досягнення стратегічних цілей, виходячи з аналізу економії потрібних ресурсів, необхідного часу, можливих ризиків або негативних впливів під час реалізації стратегічних ініціатив. Це цілком можна віднести і до системи політико-управлінської взаємодії, де також варто розробляти і прогнозувати варіанти реалізації державно-політичних стратегій, виходячи з системного аналізу впровадження альтернативних варіантів досягнення визначених цілей суспільного розвитку, використовуючи стратегію зміцнення сильних сторін і ліквідації наслідків невдалих або слабких рішень і результатів їхнього впровадження. Підкреслимо: що вищим є рівень суб’єкт-об’єктної взаємодії і зворотного зв’язку інституцій влади і громадянського суспільства, то більш вдалим є перспективи і можливості успішної реалізації державноуправлінських стратегій і стратегічного планування.

Важливим ресурсом стратегічного управління є організаційна культура, підтримка або саботування інноваційних підходів щодо вибору стратегічних методів управління, а також кореляція стилю управління організацією відповідно до обраної стратегії дій. Важливим є і передбачення, планування й урахування наслідків змін, які відбуватимуться, відповідно до реалізації обраної стратегії дій.

Допомагають реалізації стратегії налагоджена система управління й оперативного планування, творчий підхід і командні методи роботи, відсутність жорстких бюрократичних принципів управління, ефективні комунікації, відкритість організаційних структур для впровадження управлінських інновацій.

Порівнюючи процеси, які відбуваються в системі організаційного управління у сфері економічних відносин, передусім у бізнес-сферах, а також теоретичні концепції в напрямку їхнього вдосконалення й регулювання, варто підкреслити, що вони безпосередньо через короткий проміжок часу починають впливати на процеси, які відбуваються в системі соціально-управлінських відносин, у тому числі на рівні державно-управлінської взаємодії, і процесах соціального регулювання й визначення стратегій суспільного розвитку.

Так, в останню чверть ХХ ст. починають активно розвиватися методологія і принципи державного менеджменту як ефективного засобу реалізації визначених стратегічних цілей, який у своїй концептуально-методологічній основі має спільні ідеї з концепціями класичного менеджменту. На відміну від підходів загальноуправлінської теорії, методологія менеджменту конкретизує завдання в напрямку визначення основних тенденцій реалізації, а також виокремлює пріоритетність, комплексність, етапи впровадження, порівняння управлінських цілей, ресурсів для їхньої реалізації та очікуваних наслідків і результатів.

Перші напрацювання у сфері стратегічного управління (60-ті – 70-ті рр.) мали суто прикладний характер та багато спільних рис із теорією МВО (management by objectives) – управління за цілями, але з часом предмет і завдання стратегічного управління стали більш конкретними, з точки зору визначення головної місії та завдань розвитку організації, а також оптимальних шляхів їхнього досягнення. З'являються різні наукові підходи, що визначають основні складові й імперативи розвитку теорії стратегічного управління, якими можуть бути раціональне планування, аналіз конкурентних переваг та ефективності структури, організаційна стійкість, досягнення визначених цілей, інноваційний розвиток. Новим на цей час було і те, що ідеї стратегічного управління почали розглядатися не лише в аспекті бізнес-управління, але і з точки зору інституційного розвитку організації, що може розцінюватися як розвиток інституційної теорії [3].

Спільним у теоріях МВО і розроблення передумов стратегічного управління організацією є те, що вони націлені, передусім на кінцевий результат, якій може бути розглянуто в межах конкретного управлінського циклу. Відомо, що еволюція управління у ХХ ст. й розвиток концептуальних підходів до формулювання стратегій розвитку та їхніх пріоритетів є взаємозумовленими процесами. Відповідно, у першій чверті ХХ ст. домінував економічний підхід до аналізу управлінських процесів, згідно з яким якість управління вимірювалася, передусім, виходячи з економічних критеріїв ефективності й бюрократичних принципів організації, відповідно, соціальні критерії розвитку були розмитими. Починаючи з 20-х – 30-х рр. тенденції розвитку управління та фактори його успішності починають коліватися під впливом бурхливого розвитку концепцій соціально-гуманістичного спрямування (наприклад, теорії людських відносин, стратегічних пріоритетів у роботі з персоналом) і для критеріїв позитивного розвитку управлінської взаємодії середини ХХ ст. характерна зміна підходів як до організації як системного утворення в цілому, так і до методів перспективного й оперативного планування, а також розроблення стратегічних пріоритетів у визначенні суспільних цілей.

У 70-ті – 80-ті рр. минулого сторіччя в теорії менеджменту виникає нова концепція – партисипативне управління (participative management), в основу якої покладено ідею управління за принципом співучасті, тобто за допомогою розширення кола суб'єктів, що приймають стратегічні управлінські рішення. Спочатку така система проникає до сфер бізнес-управління, але з часом вона все активніше починає використовуватися і в системі державно-управлінської взаємодії.

У деяких аспектах теорія партисипативного управління має значну зону перетину з теоріями людських відносин, людського фактора в управлінні, передусім

з точки зору гуманоцентричної її складової та соціальної спрямованості. У такому ключі визначення організаційних управлінських цілей, а також шляхів та етапів їхнього досягнення розглядаються як спільна співпраця всіх ланок і суб'єктів управлінської вертикалі. Відповідно, ідеться про новий рівень розвитку управлінської взаємодії, а саме перехід від жорсткої системи суб'єктно-об'єктних управлінських взаємозв'язків до паритетних суб'єктно-суб'єктних, коли кожен з учасників управлінської взаємодії розглядається з точки зору суб'єкта командної роботи, виходячи зі спільних цілей і завдань розвитку організації.

Ефективність у досягненні стратегічно визначених цілей безпосередньо пов'язано з необхідністю розроблення нових підходів до планування роботи з кадрами, передусім напрямків і засобів підвищення їхнього професіоналізму та вміння працювати в умовах нових викликів. Сучасні теорії менеджменту персоналу (управління людськими ресурсами) в бізнес-управлінні суттєво вплинули на концепції державного менеджменту, які застосовуються в державних установах і системі державної служби з метою активізації людського фактора задля досягнення управлінських цілей або організаційних змін. Це стосується також перспектив оптимізації системи управління завдяки активізації творчого потенціалу колективу, командної роботи в досягненні поставлених цілей. У зв'язку з цим варто підкреслити особливу роль керівника у визначенні й розробленні стратегічних цілей та ініціатив. В аспекті досліджуваної нами проблеми керівний рівень у визначенні загальних стратегій розвитку суспільства пов'язано з діяльністю політиків, політичних лідерів, різноманітних суб'єктів політичної еліти.

Така система управлінської взаємодії виходить з концепції "співучасті", згідно з якою пріоритетними стають більш гнучкі, системно-синергічні методи роботи. Це мало величезний вплив на розвиток державно-управлінських концепцій, концепцій розвитку громадянського суспільства, виходячи з методології теорій державного менеджменту і соціальної відповідальності влади перед суспільством. Виходячи з таких пріоритетів відбувається переорієнтація системи державного управління, передусім, на якісні критерії, збільшення відповідальності владних інституцій щодо поліпшення ефективності надання публічних послуг, посилення механізму цілеспрямованості та зворотного взаємозв'язку, використання інформаційних технологій та інноваційних підходів, поліпшення системи оцінки показників роботи владних структур для повнішого задоволення потреб громадян, а також розроблення напрямків удосконалення державної політики та її стратегічних пріоритетів, виходячи з загальнонаціональних інтересів, а не тимчасових кон'юнктурних ініціатив.

Надзвичайно важливим є прогнозування й аналіз вектора змін і перетворень, які відбуваються протягом реалізації стратегії, а також її статична і динамічна складові. Саме за допомогою стратегії складаються в єдине ціле цілі організації, необхідні матеріальні та людські ресурси, організаційні взаємозв'язки, методи і принципи управління, технології, очікувані результати та їхні наслідки. Визначення й розроблення управлінської стратегії пов'язано з об'єктивними законами розвитку соціальної організації, з'ясування перспективних цілей, засобів і методів їхнього досягнення, а також прогнозування перспектив розвитку організації, з точки зору її системних ознак і складових.

Аналізуючи виокремлення стратегічних пріоритетів і цілей розвитку суспільства, підкреслимо, що їхня реалізація безпосередньо пов'язана з розширенням кола носіїв суб'єктної ініціативи.

Виходячи з етимології поняття “політика” (як програми дій або утримання від них, що спрямовані на розв'язання суспільно значущих проблем), неважко помітити, що її суттєві ознаки мають багато спільного з поняттям “стратегія”, передусім як вибір магістральної лінії розвитку, цілей і прогнозування очікуваних результатів. Отже, стратегічний аналіз може бути розглянуто з точки зору аналізу політичних ініціатив і визначення політичних пріоритетів, а розроблення і планування етапів реалізації стратегії має значну зону перетину з діяльністю системи державного управління. Що стосується оцінки реалізації стратегічних цілей та ініціатив, то найоб'єктивнішим критерієм є оцінка з боку суспільства.

Відповідно, стратегічне управління державою (як основним політичним інститутом) повинне розглядатися не тільки з точки зору функції реалізації певних цілей, а також і як розроблення ефективних механізмів саморозвитку і спроможностей держави як соціального інституту та її органів влади, формування її конкурентоспроможних здібностей відповідно до нових реалій. У цьому разі предметом уваги стають, передусім, аналіз взаємовідносин управлінської діяльності, процесів, процедури формування і функціонування сучасних суб'єктів політико-владної взаємодії.

Виходячи з таких передумов розроблення концептуальних засад, визначення пріоритетів і шляхів реалізації стратегій суспільного розвитку варто розглядати як інноваційний управлінський процес, в якому послідовно узгоджуються цілі, напрямки, засоби, етапи реалізації стратегічних ініціатив.

Опрацюючи сучасні стратегії розвитку суспільства, визначаючи стратегічні перспективи і моделі соціального розвитку, важливо уникати механістичного підходу або інтеграції різних концептуальних підходів і організаційних напрямків та розмитих цілей. У такому аспекті надзвичайно важливим є аналіз і порівняння інструментів, ресурсів, засобів досягнення цілей з очікуваними процесуальними змінами розвитку організацій, у тому числі з ціннісними і соціокультурними складовими їх.

Це особливо стосується аспекту визначення суспільних стратегічних пріоритетів і моделей розвитку суспільства, а також передбачення вектора еволюції новітніх державно-управлінських і громадських інституцій. Такий підхід може бути розглянуто з точки зору інноваційних механізмів і перспектив розвитку різних рівнів суспільних взаємовідносин – політико-адміністративної взаємодії, суспільно-громадських взаємозв'язків, різноманітних аспектів регіонального управління і місцевого самоврядування, взаємодії влади і громадськості, розширення суб'єктності за рахунок впливу суспільства на прийняття державно-управлінських рішень.

На наш погляд, використання інноваційного підходу під час планування напрямків досягнення стратегічних цілей і перспектив суспільного розвитку варто розглядати як засіб підвищення управлінської здатності суспільства, дієвості політико-владних інституцій, визначення оптимальних шляхів ефективної реалізації поставлених цілей і завдань. Підкреслимо, що поняття ефективності в аспекті визначення критеріїв соціального розвитку повинно розглядатися як з економіко-

технологічної (як оцінювання технічних показників економічного зростання), так і з соціально-гуманітарної, ціннісної точок зору, що може бути відбито у вигляді нових пріоритетів, методології, технологій і соціальних практик. Крім того, аналізуючи процес визначення стратегічних пріоритетів розвитку суспільства, модернізації або реформування його складових, суб'єктів політико-адміністративної взаємодії та інституцій громадянського суспільства, необхідно звернути увагу на важливість урахування вектора коливань суспільних змін, що викликає, відповідно, зміни в системних структурних взаємовідносинах.

Один з основних критеріїв оцінки аналізу обраної стратегії розвитку – це аналіз ефективності досягнутих результатів, з точки зору порівняння отриманих результатів і необхідних ресурсів (економічних, людських, часових) задля їхнього досягнення. В аспекті досліджуваної нами проблеми необхідно враховувати суттєвий вплив гуманоцентричної складової організаційного розвитку, що розширює критерії оцінювання ефективності як інтегративного управлінського феномена.

Саме соціокультурна складова розвитку постіндустріальних суспільств розширила власне управлінські функції до чинника трансформації систем державно-управлінської взаємодії, розроблення інноваційних стратегічних підходів на основі використання нових підходів до визначення суспільних пріоритетів та опрацювання нових організаційних, інструментальних, структурно-функціональних підходів, враховуючи не лише економіко-технологічний вимір ефективності, але також і соціокультурні ефекти та наслідки реалізації стратегічних ініціатив.

Формування нових соціальних практик використання механізму стратегічного управління в системі державно-управлінської взаємодії як засобу підвищення результативності й соціального ефекту від реалізації управлінських рішень може бути розглянуте як розвиток інноваційного потенціалу державного стратегічного управління, основним змістом якого є послідовна реалізація ідеї, завдань у напрямку реалізації стратегії щодо конкретного управлінського результату, упровадження нової управлінської методології або технології, орієнтації на послідовні зміни в реалізації модернізаційних реформ.

Передумови формування нового підходу до визначення пріоритетів сучасної стратегії суспільного розвитку пов'язані з аналізом міжсуб'єктної взаємодії учасників управлінських процесів, які можуть бути охарактеризовані як ініціатори, учасники і споживачі стратегічних управлінських змін.

Виходячи з прагнення системи до саморозвитку і самоорганізації підкреслимо, що соціальна система прагне самовдосконалення, динамізму й оптимізації взаємодії її структурних елементів. Враховуючи означені об'єктивні процеси і соціальні зміни, підкреслимо, що необхідно прогнозувати стратегії розвитку державно-управлінської взаємодії сучасного суспільства на основі розроблення інноваційної методології відповідно до процесів соціальної модернізації, які впливають з внутрішніх тенденцій розвитку системи управління, впливу сучасних ринкових трансформацій, а також процесів соціальної самоорганізації й розвитку самих державних інституцій та еволюційних змін, пов'язаних з артикульованими інтересами суспільства і соціальними очікуваннями.

Отже, сучасні соціальні зміни необхідно розглядати як такі, що мають

дворівневий характер, а саме: по-перше, з точки зору структурних та функціональних змін у масштабах всього суспільства, а по-друге – впливу безпосередньо на систему державно-управлінської взаємодії. За таких умов і факторів розвитку надзвичайного значення набуває застосування сучасних гнучких методів управління, адекватних новим реаліям сучасних здобутків у сфері державного менеджменту. Управлінські системні трансформації можна розглядати, з одного боку, як об'єктивний розвиток системи державно-управлінської взаємодії, а з іншого – як стратегічні управлінські рішення, які є наслідком детермінант, що регулюють наявні матеріальні, організаційні, інформаційні та інші ресурси в напрямку системних організаційних та управлінських змін. Найперспективнішим напрямом подальших досліджень слід вважати розроблення конкретних програм та проєктів з реалізації обґрунтованих цілей і формування відповідних стратегічних пріоритетів у напрямку вдосконалення державно-управлінської діяльності.

Література:

1. Гончарук А. Г. Механизм управления эффективностью предприятий региона / А. Г. Гончарук // Регион: экономика и социология. – 2009. – № 3. – С. 232–247.
2. Друкер П. Задачи менеджмента в XXI веке / П. Друкер. – СПб. : Вильямс, 2007.
3. Катъкало В. С. Исходные концепции стратегического управления и их современная оценка / В. С. Катъкало // Рос. журн. менеджмента. – 2003. – № 1. – С. 7–30.
4. Катъкало В. С. Эволюция теории стратегического управления / В. С. Катъкало. – СПб. : С.-Петербург. гос. ун-т, 2007.
5. Клейнер Г. Б. Стратегия предприятия / Г. Б. Клейнер. – М. : Дело, 2008.
6. Клейнер Г. Б. Стратегический менеджмент: актуальные проблемы и новые направления // Проблемы теории и практики управления. – 2009. – № 1. – Режим доступа : www.uptp.ru
7. Коробейников О. П. Стратегическое поведение: от разработки до реализации / О. П. Коробейников, В. Ю. Колес, А. А. Трефилова / Менеджмент в России и за рубежом. – 2002. – № 3. – Режим доступа : www.dis.ru/manag/.
8. Bozeman B. Public Management Strategies. – San Francisco : Jossey Bass, 1990.
9. Bryson G. Strategic Planning Kamenka E. Bureacracy. – Oxford : Basic BlockWell, 1989.
10. Haines S. The Systems Thinking Approach to Strategic Planning and Management. – Saint Lucie Pr., 2000.

Надійшла до редколегії 30.12.2009 р.